

FOLIA SELECTA

KUKLAY ANTAL: Pilinszky János Gérard de Nerval c. verséről.....	1
HEINZ SCHMITZ: A lel misztériuma a szépség misztériuma.....	6
PIERRE-MARIE EMONET OP: A lét muzsikája	15
KUKLAY ANTAL: A körömi pálos vendégfogadó	17
FLORILEGIUM - ...mindnyájunk számára létezik egyfajta szentség.....	20

Köröm 1995 szeptember

GÉRARD DE NERVAL

Kocsis Zoltánnak

Folyópart amely nem folyópart.

Emlék, mely sose volt napkelte.

Aztán valami vizesárok,

s egy tüzes gombostű a fejben.

Az a francia fiatalember, akinek Faust-fordítását Goethe megdicsérte, rövidesen olyat tett és hirdetett, amire az öreg mester fejét csóválta volna. Elindult a "napkelte elébe", hogy "áthatolva azokon az elefántcsont vagy szarukapukon, melyek a láthatatlan világtól elválasztanak minket", az álomban, a "második életben" találkozzon a fényes Szellemekekkel. Mert hitte, hogy a valóság meg sem közelíti azt az "éber álmod", amit a költő álmodik róla. - Amíg álmodni tud, amíg úrrá tud lenni a lelkén áthömpölygő látomásokon. A merész kaland, az új világ felfedezése Gerard de Nerval életébe került. Negyvennyolc éves korában öngyilkos lett. Beleörült vízióiba.

Gérard de Nerval tragikus életútja és költészetének két legfőbb ihletője, az *álom* és a *fantázia* adja meg a kulcsot a rejtélyes, első hallásra összefüggéstelen sorok megértéséhez.

Az álomban átélt élmény a szubjektum, az Én számára éppoly valóság, mint az ébrenlét objektív realitása, tehát van is, meg nincs is. A *Folyópart, amely nem folyópart* paradoxon feloldása tehát: álombeli folyópart.

Az álomhoz hasonlóan a fantáziaképeknek sincs objektív realitása. Fantasie c. versében Gérard de Nerval említi először az általa elnevezett "déja vu" élményt, azt az érzékelési-émlékezési zavart, amikor valaki egy ismeretlen tájat, helyzetet, környezetet vagy embert ismerősnek vél. Erre céloz versünk második sora: emlékezés egy sosem volt napkeltére.

Gérard de Nerval álom- és fantáziavilágát eltorzította az örület. Ezt az eltorzulást érzékelteti a vers második felének két képe: folyópart helyett poshadt vizesárok, a felkelő nap vörösen izzó óriás gömbje helyett tüzes gombostűszúrás fájdalma a gyógyíthatatlan beteg fejében.

Vallomása szerint ifjúságában hosszú időn keresztül Pilinszky maga is az álomban vélte megtalálni "a mindenségben az egység bátortalanul boldog és először biztos megtapasztalását", ahol "minden együtt és egyben van még. Kint

és bent, ember és táj, anyag és forma, érzék és szellem. Az, hogy én, alig más, vagy éppenséggel ugyanaz, mint te vagy ő. És mégis nyomasztó e boldogság. Fölégetett földjével, maradék pázsitfoltjaival maga a tiltott paradicsom helye, ahonnét végleg kiűztünk. De e kiűzetés azóta megmenekülésünket jelenti már. Itt kell, az ébrenlét nehéz ellenállásában megtalálnunk először a rendet, majd azon túl is az egységet."

Ezt a felébredést számára a háború katasztrófája hozta meg. Költészetének aranya a pokol tüzében vált el a salaktól. "Az írott történelem romjai alatt szinte kivétel nélkül mindannyian érintkezésbe jutottunk az íratlan történet, a szegények életének mélyrétegével. Mi is megtapasztaltuk a már elfelejtett szavak - mint éhség, szomjúság és hazátlanság - elemi jelentését, úgy, ahogy azokat az írás mindenkori aranykorának szerzői használták.

Számunkra eleddig ismeretlen ellentmondásokat értünk meg. Sose hitt kiszolgáltatottságot és maradéktalan védettséget. Látszat és valóság helyet cserélt. Kényes gesztusai mögött láttuk enni a jóllakottat, s a moslékot anyagtalan szubsztanciaként magához venni az éhezőt. (Ars poetica helyett)

Pilinszky költői pályája tehát ellentéte Gérard de Nervalénak. Ő átért a folyó túlsó partjára, eljutott az álomból a realitásba. Innen tekint vissza a költőelődre, akinek verseit olvasva bizonyára déjává élménye volt, hiszen fiatalkori önmagára ismert benne. Az átkelés nem volt veszélytelen, a partraérés a kegyelem műve volt. Költőnket is megmárták a téboly fenyegető karmai. Innen a versből sugárzó mély részvét a tragikus költőtárs iránt.

FANTASBE

Il est un air pour qui je donnerais
Tout Rossini, tout Mozart et tout Weber,
Un air tres vieux, languissant et funébre,
Qui pour moi seul a des charmes secrets.

Or, chaque fois que je viens á l'entendre,
De deux cents ans mon áme rajeunit:
C'est sous Louis-Treize... - Et je crois voir s'étendre
Un coteau vert que le couchant jaunit;

Puis un château de brique á coins de pierre,
Aux vitraux teints de rougeátres couleurs,
Ceint de grand parcs, avec une rivière
Baignant ses pieds, qui coule entre des fleurs.

Puis une dame, á sa haute fenétre,
Blonde aux yeux noirs, en ses habits anciens,
Que, dans une autre existence peut-être,
J'ai déjà vu - et dont je me souviens !

Radnóti Miklós fordításában:

ÁBRÁNDOZÁS

Egy dal zsong bennem s nékem többet ér,
akár egész Mozart, Rossini, Weber,
vágyódó, vén ütem, borongva lépdél
s titkos varázsa már csak bennem él.

Ha hallom, lelkem újul kétszáz évet
A trónon Tizenharmadik Lajos
lankás vidék...az alkony épp megérett,
a domb arany, az ég aranyhabos,

s kővel szegett, nagy téglakastélyt látok,
lábát folyócska mossa álmatag,
körül hatalmas park, hunyó virágok,
s a színes ablakok pirosanak.

S egy ablakban fönn épp egy dáma lebben,
sötét szem, szőke haj lobog felém...
talán egy másik, régvolt életemben
már láttam egyszer - s most emlékszem én

"A fantázia a felület hígabb közegében, az álmodozás szabados kombinációiban raboskodik és tévelyeg. Ezzel szemben a "teremtő képzelet", amennyiben kombinatív, kombinációinak analízis a neve, s az analízisben nyert felismeréseken túl ezt a végső, immár elemezhetetlen egyszerűséget törekszik elérni, ahová a képzelet csak a föltétlen engedelmesség árán találhat haza. Művészi teremtés a szó szoros értelmében nincsen. De az engedelmes képzelet érintkezésbe léphet azzal az abszolút szabadsággal, szeretettel, jelenléttel és otthonossággal, amivel Isten a világot választotta.

Röviden: az, amit mi "teremtő képzeletnek" nevezünk, nem egyéb, mint a képzelet odaadása: passzív teremtés. (Mellette a fantázia a képzelet bocsánatos bűne, örök gyermekbetegsége.)

...Bűnbeesésünkkel, úgy vélem, nemcsak értelmünk homályosult el, s nem csupán akaratumk vált hajlamossá a rosszra, de képzeletünk is bűnbeesett, s ezzel mintegy megcsorbult a világ realitása, inkarnációja, az a végső kiteljesítés és befejezés, ami a teremtésben eleve és eredendően képzeletünkre volt bízva.

Bukásunk a teremtés realitását a puszta exisztálás irreálisává redukálta. Azóta a művészet a képzelet morálja, hozzájárulása, veritékes munkája a teremtés realitásának, inkarnációjának a beteljesítésére, helyreállítására. "Et incarnatus est" - azóta minden remekmű zárómondata, hitelesítő pecsétje lehetne. (A "teremtő képzelet" sorsa korunkban.)

A LÉT MISZTÉRIUMA A SZÉPSÉG MISZTÉRIUMA¹

A szép metafizikája három lényeges témát ölel fel:

- 1) Vajon a szépség a lét transzcendentális tulajdonsága-e ? A szép (miként az igaz és a jó) a lét egyik egyetemes megjelenési módja-e, a lét egyik arca, amely azonos vele?
- 2) Hogyan nyilatkozik meg ez az arc, hogyan tárul Ibi számunkra a lét igazi szépsége?
- 3) Mit jelent az, hogy a lét szép. melyek a szépség jellemző vonásai?

1

A szépség a lét transzcendentális tulajdonsága?

A kérdés időszerű marad, s nem csupán azért, mert nehézséget okoz a post-kartézianusi filozófiai rendszereknek, hanem azért is, mert magában a létbölcselet hagyományában is csak fokozatos fejlődéssel került előtérbe. Piaion, akivel a szépség első ízben lépett a metafizika területére, úgy tekintette, mint a lét transzcendentális tulajdonságát, Arisztotelész azonban nem sorolta a transzcendentális közé. Egyébként Szent Tamás ugyanígy tett. közben azonban nem hagyott kétséget a szép transzcendentális jellegét illetően.

Ahol lét van, ott szépség van, a testi valóságok világában éppúgy, mint a szellemiek világában, mindenütt jelenvalóan, mindenütt változatosan. Ebben az értelemben a szép viszonylagos valami, de nem a mi ízlésünk vagy szubjektivitásunk szerint, hanem minden dolog saját létének és természetének megfelelően. Egy fának vagy a mezőnek a szépsége más, mint egy tekintet vagy egy emberi szó szépsége. Hasonlóképpen más a ragyogása egy nemes gesztusnak vagy egy igazságos tettnek, mely hirtelen megindít, s mély szimpátiát és örömet kelt bennünk. És milyennek kell lennie a tiszta szellem szépségének, ha ez a szépség közülük néhányat úgy elbűvölt, hogy képesek voltak jobban szeretni saját ragyogásukat az Istenség misztériumával való egységből fakadó, számukra felkínált ragyogásnál. S mennyivel nagyszerűbb még a kegyelem műveinek tündöklése; és milyen végtelen a ragyogás "az emberek gyermekei legszelídebbikének" arcán! Minden dolog szép, de

¹ Nova et Velem. 1978 ian.-márc.

szépségük oly mértékben különböző, mint létük, vagyis a szépség magának a létnek a fényességével azonos.

A szépség csak a lét alapján engedi felfedni magát, helyesebben: mutatkozik meg előttünk. Miközben feltárja magát számunkra a lét, kinyilvánítja a vele egylényegű szépséget. Pontosabban: a transzcendentális szépséggel maga a lét leplezi le önmagát, mert minden transzcendentálé a lét új epifániája.

Ahhoz, hogy helyes fogalmunk lehessen a transzcendentális szépségről, szem előtt kell tartanunk a transzcendentálék természetét.

Elsőként jegyezzük meg, hogy a lét *transzcendáló* tökéletesség, vagyis olyan tökéletesség, amely egymástól lényegileg különböző megvalósulásokban lelhető fel anélkül, hogy be lenne zárva bármiféle kategóriába vagy faji csoportba. Abszolút egyetemes tökéletesség, amely ezen a címen túlhalad, *transzcendál* minden korlátozást, minden részleges módot, mely megvalósulásainak bármelyikéhez is kötődne.

A transzcendentálék esetében a lét módjaival és sajátosságaival van dolgunk, amelyek ugyanolyan kiterjedésűek és egyetemeseek, mint maga a lét. Nem szűkíthetők le valamilyen kategóriára, a maga egyetemességében vett léttel egy kiterjedésűek. A létnek, mint létnek ezek a sajátos módjai, vagy jellegzetességei az értelem számára a lét intuíciójában megragadott valóság - ha lehet így mondani - nyomására fedik fel magukat. Ez a valóság ténylegesen olyan gazdag és bőséges, hogy felerősíti szellemünket fogalmaink megsokszorozására annak érdekében, hogy képes legyen világosan, szabatosan felfogni azokat az ontológiai kincseket, melyeket a lét-fogalomnak egymagában nem sikerül közvetlenül kinyilvánítania.

A transzcendentálékkal jelölt minden egyes tökéletesség a valóságban azonos a léttel. Semmi valós különbség nincs a lét és az igaz, a lét és a jó között. A transzcendentálék semmi új valóságot nem adnak a léthez: mindegyikük maga a lét, egy bizonyos szempontból. *Jacques Maritain* kifejezésével élve, ezek a transzcendentálék "a létnek mintegy megkettőződése a szellemünkben és a szellemünk számára".

Miközben a transzcendentálék a valóságban azonosak a léttel, értelmi megragadásukban különböznek a léttől (és egymástól). A lét-fogalom, mint fogalom más, mint az egy, az igaz és a jó fogalma. Mindegyik transzcendentálé magában hordozza a létnek egyfajta értelmi megragadását, aminek köszönhetően a lét (amin az értelemben kialakuló lét alapszik) a maga belső gazdagságának egy új oldaláról nyilvánul meg számunkra. Mindenesetre az, hogy szellemünknek szüksége van ilyen eszmei valóságokra ahhoz, hogy ily módon világosan felfogja az egyes transzcendentális valóságokat, semmiképpen sem jelenti azt, hogy maguk a transzcendentálék csupán az értelemben léteznének. A transzcendentálék ontológiai sűrűsége vagy valósága semmi más, mint a lét valósága, - a lét teljes valósága. Ezek ugyanis egylényegűek magával a léttel, nem minden további nélkül, hanem feltételezve bizonyos megfelelést

vagy föltételt *a mi szellemünkben*, aminek köszönhetően a lét új érthetőségben jelenik meg előttünk, új arcát fedi fel nekünk. így, az egy maga a lét, de úgy, mint az oszthatatlan létezés; az igaz, maga a lét, de az értelemhez való viszonyában; és a jó is maga a lét, szemtől-szemben a szeretettel.

Az a tény, hogy a transzcendentálék fogalmait képtelenek vagyunk kifejtteni másként, minthogy a lét elsődleges fogalmához hozzáadunk egy eszmei létezőt, semmiképpen sem jelenti azt, hogy a transzcendentális sajátságok a maguk valóságában a mi szellemünktől függenek. Amint a létezőnek ahhoz, hogy létezzen, nincs szüksége a mi ismeretünkre, nincs szüksége általunk formált eszmei létezőkre, hogy a létezőt egynek, igaznak vagy jónak határozzuk meg. Ezek az eszmei létezők csupán *a mi részünkről* megkívánt feltételek attól a pillanattól, hogy igyekszünk tisztán fölfogni a lét különböző arcait, amelyek vele egylényegűek, mivel *a mi létfogalmunk* egymagában nem elegendő ahhoz, hogy kinyilvánítsa a valóságnak azt a rendkívül gazdag teljességét, amit szellemünk elé helyez.

A transzcendentálék között - amelyek nem tesznek egyebet, mint világosan kifejezésre juttatják azt, amit a lét-fogalom ténylegesen (in actu), de homályosan és bennfoglaltan tartalmaz - nincsen semmifajta anyagi jellegű különbség: tökéletesen ugyanaz a kiterjedésük, a valóságnak ugyanazt a mezejét fedik le. S mégsem szinonimákkal van dolgunk, mert mindegyikük kifejez egy fogalmat, melyet a többi nem tesz nyilvánvalóvá. Fölcserélhető fogalmakról van itt szó: azonosak és azonos a kiterjedésük, kölcsönösen tulajdoníthatjuk egyiket a másiknak: a lét egy, igaz, jó; az egység valóságos, igaz, jó; az igazság valóság, egy, jó...

Azon egyszerű ténynél fogva, hogy a létező az, ami, egyben ténylegesen és teljesen egy, igaz és jó. A transzcendentálék egyrészt a létezőnek a kifejeződései, másrészt önmaguk megnyilvánulásai, melyek által a lét kibontja tökéletességeit szellemünk előtt.

Ha a transzcendentálékat egyenként megvizsgáljuk, egy bizonyos sorrendet találunk köztük. Felfedezésüknek, vagy módszeres kifejtésüknek ez a sorrendje egyáltalán nem önkényes: magában a valóságban leli alapját. Az értelmünkben kirajzolódó sorrend tökéletesen megfelel a valóság rendjének: a létező elsősorban egy, azután igaz, majd jó - végül pedig szép.

Helyesen kell értenünk ezt a sorrendet, amely szerint a transzcendentálék követik a létet. Itt egyáltalán nem olyan egymásutániságról van szó, mint pl. abban az esetben, amikor a nevetőképességet az ember meghatározásából folyónak mondjuk; a transzcendentális sajátságok nem így követik a létfogalmat, mert ahol nincs valódi különbség, valódi *egymásutániság sincs*. Ott *értelmi egymásutánisággal* van dolgunk: az, ami egy és ugyanaz a valóságban, a szellemünk számára egymástól különböző fogalmak által nyilvánul meg, amely fogalmak különbözőségük mellett egymást követő sorrendben rendeződnek el. így a lét - értve alatta tökéletesen és pontosan a létfogalmat - önmagában előbbi annál a fogalomnál, amely oszthatatlanságát jelöli, vagyis az egynél, amint

ahhoz képest is előbbi, ami az értelemnek való megfelelőségét, vagy a vágyóképeséghez való viszonyát jelöli. Ahogyan a transzcendentálék egymás közötti különbsége a lét gazdagságán alapszik, ez a gazdagság sorrendjük alapja is. Ennek alapján állíthatjuk, hogy a transzcendentálék sorrendje maga is a lét misztériumának kinyilvánítója.

Amint mondtuk, a transzcendentálék rendje a lét természetes gazdagságát egyre dúsabban föltáró rend, olyan tulajdonságok rendje, amelyek egylényegűek a léttel, s melyek mindegyike a magát feltáró létvalóság egy-egy arculata. Ennek a rendnek a belsejében tehát mindig a lét az elsődleges. Itt azonban helyénvaló a pontosítás.

Abból a tényből, hogy a transzcendentálék a valóságban azonosak a léttel, fogalmilag viszont különböznek tőle, következik, hogy az egynek, az igaznak és a jónak a fogalma hordoz valamit, amit nem foglal magában a létvalóság fogalma. Ennek a fordítottja viszont nem igaz: Nincs semmi olyan a lét fogalmában, ami ne lenne benne pl. az igaznak a fogalmában. S megragadhatjuk a létet anélkül, hogy a *ratio veh-t* megragadnánk, de nem lehet megragadni az igaznak a fogalmát, ha nem fogjuk föl a *ratio entis-t*. Igaz, amit Szent Tamás mond: "ens cadit in ratione veri - az igazság fogalma magába foglalja a létező eszméjét"²

A transzcendentális tökéletességek sorrendjében utolsó a szépség. Benne a lét kiteljesíti az egylényegű bennerejlések kinyilvánítását, bensőséges gazdagságának kibontását a szellemünk számára, mely a szépség szemléletében boldogan átéli a lét egységét és önmaga sajátos egységét. A szép egyszerre van kapcsolatban (bár különböző módon) az értelemmel és az akarattal. A szépség a létnek a szellemben tükröződő kisugárzása és ragyogása. A szellemben, mely elmerült saját áttetszőségének, valamint megismerő és szeretőképesége egységének titkában. A szép a szellemi erők szabad játékának összhangjába emelt, a szellem egységében és örömeiben megragadott létnek a megkettőződése. A létnek ez az arca nem valami másodlagos, múlékony felvillanás. Az újra egyesült transzcendentálék ragyogása ez, a végső dicsőség, mellyel sugárzik minden, ami van.

2

A lét a maga szépségét - ahogyan az igazságát és jóságát is - csupán a szellemi lélekkel való kapcsolatában tárja fel. A szépség mivoltának megértéséhez ezért a ránk gyakorolt hatásának elemzéséből kell kiindulnunk.

Szép az, aminek a látása tetszik. így határozza meg Szent Tamás a szépséget, annak sajátos hatásával - *pulchra enim dicantur, quae visa placent*.³

² Summa theologiae I.q.16, a.3.ad 3.

³ S.th. I. q. 5. a.4. ad 1

Megtalálható itt a szépség fölfogásának két lényeges eleme: az *intuitív látás* vagy *megismerés* és az *öröm*.

A szép közvetlenül és elsődlegesen az ismerőképességgel van kapcsolatban. Minthogy a szépség magával a dolog létével azonos, és a létnek a megismerésére természeténél fogva az értelem szolgál, ezért a szép sajátosan az értelem világához tartozik, természetes helye a fény világa.

A szépség fénylő tény; *claritas est de ratione pulchritudinis*, mondta Szent Tamás. Allén Tate szerint a *Sonnet to Beauty*-ban a szépség mintegy "entity of light", a fény csodája. A szellemi lélek a szépet fényről-fényre fogja fel. Jacques Maritain nagyon helyesen mondja: "Az értelem élvezi a szépet, mert benne magára talál, magára ismer, és kapcsolatba lép saját fényével". A szépség ismerése fényt tételez föl: nem csupán azt a fényt, amely a dolgokból árad, miközben mivoltuk ragyogásában nyilvánítja ki őket, hanem föltételezi magának az értelemnek a világosságát is, azt az áttetszőséget, amelyik megfelel a dolgok ragyogásának. S ennek a kettős fénynek egyedüli forrása a Teremtetlen Szépség, ahonnan ered minden, ami van - *ex divina pulchritudine esse omnium derivatur*.⁴

A Szépség és a Fény valójában Isten nevei. Isten ragyog *minden és mindenki* fölött. Ő a forrása és kútfője minden fénynek. Ő önti mindenbe, a dolog létének pontos arányában, a fényességet. Ezért a dolgok között ennek a világosságnak ereje és mértéke szerint létezik egyfajta titokzatos megegyezés és egy bizonyos ragyogó kölcsönös megfelelés. S nem téved az a gyermek, aki, - mint André Frossard mondja - valamilyen titkos kapcsolatot, valamilyen rejtélyes párbeszédet keres a fűszál és a csillagködök között. De Istentől ered a szellem fénye is. A bennünk működő értelem az élő isteni fényből, e tiszta anyagtalanságból való részesedés, ahhoz való hasonlóság, aki magában egyesít és kiváló módon birtokol minden ismerő erőt. Ő adja az igazság ismerésének a világosságát is, ezt a fényt, mely tisztává tesz, éltet, hasonít és egyesít, mely sugárzik és közli magát a szépségben, mely megtisztít és a jó, a nagyobb fény felé hajt.

Isten igazságai által világosít meg minket. Ez a fény megkívánja, hogy az igazság utáni vágytól égő szellem fogadja. Ha kellő érzékkel fogadja a szellem, akkor fölerősödik a látás utáni vágya és még teljesebb mértékben kapja meg a fényt. Ezt mondja Szent Tamás az *Isteni Nevek kommentárjában*: "ex lumine ereseit luminis desiderium, et ex desideratio autó ereseit lumen"⁵ (A fénytől nő a fény utáni vágy, és a felfokozott vágytól növekszik a fény).

Ugyanitt hangsúlyozza, hogy az igazság fényének gyümölcse kettős: jelenléte *tökéletesítő*: az igazságban helyreállítja és tökéletesíti azt, amit a tévedés megsebzett; de *megtérítő* is: szólít és hív és megtérít az igazsághoz. Mivel önmagában egy, egyesítő is: nem csupán egymáshoz közelíti a lelkeket, hanem rendet teremt magában a lélekben is.

⁴ Szent Tamás: *Comment in lib. de Divin.Nomin.*, c.IV. lect.5.

⁵ *Comment in lib. de Divin. Nomin.*, c.IV., lect.4.

Befogadva annak szépségét, ami van, a lélek, mint mondtuk, eljut és hozzáméretik saját fényének forrásához. Ha a szépnek csupán az első elemét tekintjük, igazat adhatunk Keats-nek, amikor azt írja: "A szépség igazság, az igazság szépség.."

De tovább kell mennünk, mert a szép befogadása egy másik elemet is tartalmaz: A felfogott valóság örömet fakaszt a lélekben. Ez az öröm, melyet az értelem által megragadott tárgy fakaszt, lényeges része a szépség megélésének. Valójában a szépség szétsugárzása nem csupán az értelmet éri, hanem az egész szellemet, az egész lélek teszi magáévá a ragyogását.

Plotinos azt írja a testek szépségéről, hogy az olyan valami, amit már az első, az érzékeken keresztül szerzett benyomás révén megérint az ember, amit azután a lélek értelemmel megismer és befogad, és amihez valami módon kapcsolódik.⁶ Plotinos itt meglátta a léleknek az érzéki intuícióhoz való alkalmazkodását. Amikor a szépségnek a maga teljes analógiás gazdagságában való felfogásáról van szó, akkor az egész léleknek a vele való kapcsolatáról vagy hozzáilleszkedéséről beszélünk. A létnek szellemünk által felfogott teljességéhez és ontológiai épségéhez a lélek elfogadó magatartással és valódi *szimpátiával* idomul, mely lehetővé teszi, hogy befogadja és visszhangozza a szellemi vágyóképeségben a megismerés beteljesüléséből fakadó örömet.

Az a boldog megfelelés a lélek és a létező anyag között, amelyről itt szó van, föltételezi, hogy az értelem *lát*, hogy egyenesen és közvetlenül fogja föl azt, ami van.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a szépség megélésénél az értelem és a dolgok közötti teljes egybehangzás és e boldog egyezés csordul át örömbé, s nem csupán a közvetlenség ténye, amellyel a lélek befogadja és fölfogja a valóságot, mert az értelem örömét egy bizonyos kiválóság okozza, magának a dolognak az oldaláról. Más szavakkal: minél ragyogóbb a létadottság, minél nagyobb a fénye, annál inkább ujjong a lélek. Mivel a lélek fényre született, arra született, ami a legszebb, vagyis a *teljes* szépségre. Ezért minél kiválóbb a dolog, annál inkább tökéletesíti a szellemet, annál nagyobb örömét leli benne a lélek.

Az értelem kiteljesedését két szempontból vizsgálhatjuk: egyrészt úgy, hogy azt a többé-kevésbé tökéletes módot nézzük, ahogyan fölfogja a tárgyakat, másrészt pedig úgy, hogy magának a fölfogott tárgynak a tökéletességét vesszük fontolóra. Elsősorban az utóbbi kiválóság a fontos. Az értelem annál inkább válik betöltötté, minél nagyobb a fény, amellyel a tárgy ragyog, - még akkor is, ha ez a tárgy túl magas ontológiai gazdagsága miatt csak tökéletlenül engedi magát megragadni. Ez a tökéletlenség, hogy a legszebb dolgok nincsenek arányban szellemünkkel, (csak az analógia tükrében ismerjük őket), oka annak, hogy itt lent nem találunk tökéletes öröme. Mégis, jobb tökéletlenül ismerni a

⁶ Ennéades, 1,6.

legmagasabb valóságokat, mint tökéletes ismerettel rendelkezni arról, ami kevésbé értékes.

Az a páratlan teljesség, amit a lélek a szép átélésében megtapasztal, akkor valósul meg, amikor a maga egyszerűségében befogadja a lét kitáruló csodálatos gazdagságát. A legnagyobb metafizikusok megsejtettek valamit ebből a gazdagságból, de annak délibábos csábításaiból is. Ezt éppen nyelvük józan mértéktartása tanúsítja, amely mögött a világot átölelő tekintet egyszerűsége rejlik. Mert nem beszélnek a lét ragyogásáról másként, mint úgy, hogy kifejezésre juttatják magát a létet. Úgy tűnik, éppen tekintetük tisztasága, mely annál egyszerűbb, minél mélyrehatóbb, a lelelkesebb tiszteletadás minden létező szépsége előtt. "A természet bonyolult: vonalak, formák, színek micsoda összefonódása! De minthogy igaz, egyszerűségében tárul föl a szellem előtt."⁷

A szépnek és az értelemnek a kapcsolata tehát *közvetlen*. Egy szép dolog látása betölti az értelmet, az értelem természetes vágya, amely azonos a lényegével, kielégülést talál benne. De szigorúan véve, ebben a pillanatban még nem beszélhetünk örömről vagy gyönyörűségről, mert az öröm lényegénél fogva a vágyóképeség aktusa: a vágy megpihenése a vágyott tárgy birtoklásában. Ha azt mondjuk, hogy a szép lényegénél fogva élvezetes, egyben azt állítjuk, hogy lényegi és szükségszerű, bár *közvetett* kapcsolatban van a vágyóképeséggel. Valójában az értelem intuitív látása, az ismerőképeség metafizikai kibontakozása egy tökéletesen és harmonikusan végbement aktusban csak azért öröm, mert ezt a virágbaborulást a felgerjesztett vágy is kívánja és megnyugszik benne.

A létet szépként ragadjuk meg, vagyis olyannak, ami a szellemi természetet pusztán a látásával gyönyörködteti abban a pillanatban, amikor az akarat magáévá teszi az értelem megnyugvását a látásban.

Eddigi megjegyzéseink, amelyek a szép megragadására és a megismerő alanytól megkívánt feltételekre vonatkoznak, nem feledtethetik azt az alapvető kérdést, mely minden egyes transzcendentálé vizsgálatánál felmerül: milyen új arcát nyilvánítja ki a létnek? Tanulmányunk befejezéseként tehát meg kell vizsgálnunk a szépségnek, mint a lét új megnyilvánulásának sajátos vonásait.

A szépség ugyanúgy a dolgokban van, mint a jó. Valamely létező metafizikailag a valóságban birtokolt léte szerint szép. A jó és a szép (mint minden transzcendentálé) fogalmilag különböznek egymástól, de a külső valóságban azonosak, mivel egy és ugyanazon valóságon, a magát megismerésre felkínáló formán alapulnak - *pulchrum et bonum in subjecto quidem sunt idem, quia super eandem rem fundatur, scilicet super formam*⁸. A szépség mivolta tehát magának a formának a misztériumában rejlik, vagyis abban, ami lényegileg alkotja egy dolog létét. A szépség belső tökéletesség, belső arány vagy rend, az egység és érthetőség elvének, a formának a ragyogása. Innen ez a

⁷ Lm. 10.p.

⁸ S.th.I.q..5..a.4.adl.

három elem, amellyel Szent Tamás jellemzi a szépséget: *integritas, consonantia et claritas*.⁹

Integritas, azaz épség vagy teljesség, a lét teljes és tökéletes mértéke csökkentés és hamisítás nélkül: önmagának megfelelő lét, az, aminek lennie kell. továbbá consonantia, összhang: a dolog egybecseng azzal, amit mond magáról, fondorlat nélkül, s végül claritas, ragyogás vagy világosság: a dologból áradó fény, amit az értelem lát.

Meghatározó itt a világosság, a fény, mert ez felel meg az értelem legmélyebb vágyainak. Ezen a ponton egyetértettek a régiek: "*splendor veri*" (az igazság ragyogása), mondták a platonisták, *splendor ordinis* (a rend tündöklése) mondta Szent Ágoston, hozzátéve, hogy minden szépség lényege (formája) az egység, *splendor formae*, (a forma ragyogása), mondta Szent Tamás a maga metafizikai nyelvén.¹⁰

Ha tekintetünk a valóság mélyére hatolhatna úgy, hogy közvetlenül olvashatna a dolgok létének belsejében, közvetlenül megértenénk a szép fogalmát, mint *splendor formae-t*. Valójában minden lét titkának értelemmel felfogható ragyogása maga a forma, a lényegadó elv, amelytől származik minden létezőnek a tökéletessége. A forma a teremtő érelem ragyogása a dolgok szívében, az az elv, amelynek erejében a dolgok létezésüket birtokolják, mely által működnek, s melynek erejében a szellemben fölragyognak.

Alá kell húznunk Jacques Maritainnal, hogy a szépet, mint *splendor formae-t*, a forma ragyogását "ontológiai ragyogásként" kell értenünk, ami létezik és valamiképpen megnyilatkozik a szellemünk számára, nem pedig *fogalmi* világossággént. Fontos itt elkerülnünk minden kétértelműséget: a világosság, érthetőség, fény szavak, melyeket a forma szerepének jellemzésére használunk a dolgok szívében, nem jelölnek szükségszerűen valami *számunkra* világos és érthető dolgot, hanem valami, *önmagában* világos és fénylő valóságot, valami önmagában érthetőt, ami gyakran homályban marad a szemeink előtt, akár az anyag miatt, ahová rejtőzött ez a forma, akár magának a szellem világához tartozó formának a transzcendenciája miatt. Annál rejtettebb számunkra ez a titkos értelem, minél inkább lényegét érintő, minél mélyebb; ezért joggal mondhatjuk, hogy a forma, amely a dolgokban az *érthetőség* sajátos elve, egyben a misztérium sajátos elve is. (Valójában ott nincs misztérium, ahol már nincs *semmi ismerni való*; titok ott van, ahol több a *megismerni való* annál, amit még föl tudunk fogni.) "Amikor a szépet a forma ragyogásaként határozzuk meg, akkor egyben úgy határozzuk meg, mint egy misztérium tündöklését."¹¹

A lét szép. Ha ragyogása nem igen indít meg minket, ha tündöklése nem ejt ámulatba, nem azért van-e így, mert nem vagyunk képesek látni a létet? Merüljön alá tekintetünk egészen a valóság metafizikai gyökeréig, hatoljon be a

⁹ S.th. I.q. 39. a. 8.

¹⁰ J. Maritain: Art et Scolastique, 42-43. p.

¹¹ Lm. 48-49.p.

létezők ontológiai titkába, s föltétlenül meg fogjuk látni, hogy saját mélységeiben minden dolog egy-egy szépség-titkot őriz.

A LÉT MUZSIKÁJA¹²

„A skála hét hangjeggyel rendelkezem,
és ezek hangközeivel, ujjaimmal
létrehozhatók hangsúlyos és
hangsúlytalan ütemek, s így konkrét
elemek birtokában vagyok, melyek a
megvalósulási lehetőségek végtelen
mezejét kínálják fel nekem.”
(Igor Sztravinszkij)

Metafizikus az, aki számára többé nem közönséges dolog a létezés. Azon a napon válik metafizikussá az ember, amelyen úgy tűnik föl előtte a létezés, mint mindennek az *abszolút* első aktusa. Aktus, amely a nemléten kívül, a titokzatos mélység fölött tartja a dolgokat. De az értelem úgy ébred erre a misztériumra, hogy egyszersmind a lények és formák végtelen változatosságát pillantja meg: "megvalósulási lehetőségek végtelen mezejét", ahogy Sztravinszkij mondja. Gondoljunk egy pillanatra a valóság különböző fajtáira: ásvány, növény, állat. Gondoljunk a fajok és alfajok végtelen változatosságára. S mit mondhatunk, ha szembesülünk az egyedek megszámlálhatatlan sokaságával! Mindez arra indítja az embert, hogy hangnemeiben és ritmusaiban kimeríthetetlen zenei témához hasonlítsa a létet. De semmiféle zenei világ nem képes versenyre kelni a lét témájának termékenységével.

Azt kell mondanunk, hogy a lét témáját, mint két hangjegy, a lényeg és a létezés hozza létre. Egy két hangjegyből álló skála! Ebben a kapcsolatban semmiféle lehetőség sincs előre kizárva. Mindig valamilyen formára lelünk, valamilyen meghatározottságra, ami a nemléten kívül tartja magát. S ez a kapcsolat, mivel csak két eleme van, végtelenül változatos.

Megjegyezzük, hogy Mozart zsenije egyetlen, végtelenül egyszerű, két vagy három hangjeggyű témából hatalmas zenei építményt szerkesztett. A mozarti téma egy kicsi csíra, melyből ő hatalmas zengő fát képes fölfakasztani. Hát ezt kell mondanunk a létről is. S a legrejtettebb lét-téma gazdagabban kibontható, mint az összes szimfónia.

A metafizikus a létformáknak nem csupán sokféleségére, bőségére és változatosságára vált érzékennyé, hanem a hierarchiájukra is. Villámszerű megvilágításban azt is látja, hogy a létezők a több és kevesebb lét szerint

¹² Pierre-Marie Emonet O.P.. Une metaphysique pour les simples, 92-93. p.

rendeződnek el egymás között. Itt van pl. a szikla kemény ragyogása. Mégis többletet fedez föl az önálló életet élő rózsában és tulipánban. Még többet a madár "hosszú vágyú feszülésében". S mit mondjunk a villámgyors szellemről, amely akadály nélkül mozog a térben és időben?

Befejezésül adjuk át a szót egy nagy metafizikusnak, aki megosztja velünk a lét sokféleségét föltáró *látomását*: "Értelemmel megragadható valóságnak látom azt, ami fölfakad a legkisebb dologból és mindenből, de különbözőképpen: mintha fölhasítva egy fűszálat, kilépne belőle valami, ami nagyobb, mint a világ, valami, ami bár különböző értékekkel és jelentésekkel, éppenúgy hozzátartozik az előbb látott fűszálhoz, mint énhozzám, vagy magához a minden létező okához."¹³

A lét tehát két elemet kínál föl a metafizikus értelme számára: a "rendkívül szilárd és konkrét" lényegét és létezést. Nem ő határozta meg megvalósulásaik számát és változatosságát. Ezek ott vannak előtte. A metafizikus találkozik velük és kibontja gazdagságukat. Megnyílt számára a létezők végtelen mezeje. Véget nem érő kutatásra kapott meghívást.

¹³ Jacques Maritain, *Sept leçons sur l'Être*, Fribourg, p. 592.

A KÖRÖMI PÁLOS VENDÉGFOGADÓ

Aki Muhiból Köröm felé tart, a rév közelében kavicsbányát talál. A bányatóban két helyen is cölöpsor emelkedik ki a vízből. Hajdani hidak maradványai. Az óriási tölgyfagerendákról nyaranta két falu gyermekei ugrálnak fejest a kristálytisza mély vízbe. Látványuk a partmenti horgász képzeletében felidézi a régi időket, tájakat, embereket.

Az ártéri tölgyes susogását fejszecsapások hangja töri meg. A ledöntött sudár törzseket ácsok szekercéje faragja négyszögletessé, majd bivaly fogatokkal a folyó partjára viszik, és leúsztatják az épülő hídhöz. A szorgos kezek munkáját hosszú, fehér ruhás, borotvált fejű hajkoronás férfi irányítja, egy pálos testvér, fráter, akit a sajlódi perjel, a kolostor előljárója küldött ide, a rend körömi birtokára, hogy építsen hidat a Sajón, mert a szeszélyes folyó a tavaszi áradáskor megint átvágott egy kanyart és otthagya régi medrét a híddal együtt. Fontos volt ez a híd, Nyékládházától rajta át vezetett az út Szerencs felé, hogy aztán elágazzon Tokaj, Patak és Kassa irányába. Itt csak egy folyón kellett átkelni, mert a Bársonyos patak Böcsnél már visszatért a Hernádba, a Hernád pedig Hídvégnél beömlött a Sajóba. Ezt a fontos stratégiai helyet, a magyar síkság északkeleti kapuját védte az ónodi vár. S a környék földesura, Ónodi Czudar Jakab 1443-ban azért ajándékozta körömi birtoka felét a sajlódi kolostornak, hogy legyen aki a hidat gondozza, és hogy halála után a barátok kriptájában nyugodjék a teste, lelki üdvéért pedig évről-évre zsolozsmákat és miséket mondjanak. Valahol a közelben őrizi a kavicsmező annak a hídnak a pilléreit is, amit Árpád fejedelem népe készített, hogy jégzajlás idején is biztonsággal kelhessenek át lovasai a vízen, és annak a hídnak a maradványait is, amit IV. Béla király vitézei védtek utolsó csepp vérükig a túlerőben lévő tatárokkal szemben.

A hídépítő barátnak sok a dolga. A kolostornak másutt is vannak birtokai. Keresztúr, Szederkény, Ernőd, Lác, Berente, Gyömrő, Korhy, Bázs, Déta, Rákos, Szalonca, Körös, Kisbodony, Berzék, - mindenütt lakóházak, mészárszékek, présházak, jégvermek, pincék, hidak, vízimalmok építése és reparálása várja. De legbüszkébb arra a vendégfogadóra, amelyet éppen itt, a körömi híd mellett épített 1747-49-ben, az átutazó szerzetes testvérek, nemesurak és polgárok számára. Hosszanti oldalán öt, a keskenyebbiken két ablaka van, amelyeket az emeleten a vakolatból képzett bájos rokokó "köténykék" díszítenek, a földszinten pedig kőkeretes vasrácsok védenek. Középen az utca felőli ajtaja fölött a rend kőből faragott címere: pálmafa tövében két ágaskodó oroszlán, felette csőrében cipót tartó holló. A legenda szerint a rend névadóját, Remete Szent Pált az egyiptomi sivatagban holló

táplálta, épségben maradt holttestét pedig oroszlánok temették el a homokba. A boltozatos falak téglából készültek. Mindegyiken C L betűk, Conventus Ladensis, azaz: a Sajóládi Kolostor téглаégetőjében készültek. Nyeregteteje akkora magas, mint maga az épület. Az utas már messziről láthatja. Fedélszékéből is kitelt volna egy híd, de az fenyőfából készült, amit a Tiszán úsztattak le a Kárpátokból. Legszebb az épület homlokzata, amely két végén lezárja a héjazatot. A háromszög merevségét minden irányban ívelő lágy hajlatok oldják fel. A megmozgatott falak, párkányok, a két padlásablak közötti lant alakú fali fülke vakolatfűzésekkel az emberi arc arányait idézik. Az épület négy sarkán barokk csigákon kőtobozok álmak. A keleti és déli homlokzaton hajlított vaspálcák nyúlnak ki a falból, melynek hajdani feliratát a feljegyzések megőrizték: QVAM CITO FELICES ERIPIT HORA DEES. Magyarul: mily hamar elragadja az óra a szép napokat! Ha a vándor összeadta a betűk római számértékét, megkapta a napóra készítésének idejét: 1760. Odabent a földszinten három, az emeleten négy tágas szoba várta az érkezőt. Az emeleten kikönyökölve a vendég rálátott a folyóra, az erdőkre és rétekre, a faluszéli pásztorházra, mellette a kurta kocsmára, melyben a kocsisok múltatták az időt, míg a szomszédos kovácsműhelyben megpatkolták a lovakat, és az apró zsup- és nádfedeles házakra, ahol a rend birtokára telepített halászok, pákászok, nádvágók udvarosok és zsellérek laktak. Micsoda ellentét! Európa és Ázsia találkozása. Az épület tervezője tisztában volt ezzel az ellentéttel, s humoros kedvvel éppen erre az ellentétre épített, hogy a nyári hőségben kitikkad, a téli hidegben megdermedt utas lelki szemei előtt, az épület homlokzatát megpillantva megjelenjen Firenze, hogy a boltozatos szobák meszelt falain a fény és árnyék szüntelen játéka eszébe juttassa Münchent, és a kandallókban égő hasábok tüzevel fűtött közfalak, a beljük rejtett ferde kémények melegét sugározva felidézzék Prágát. Többször szállt meg itt Kazinczy Ferenc. Akkor is, amikor a falépcsőkön felkapaszkodva megpróbálta álomra hajtani fejét, miközben a tágas előtérben strázsa vigyázta, és akkor is, amikor Kufsteinből jövet Debrecenbe vitték.¹⁴

1786-ban a császári rendelet feloszlatta a pálos rendet. De a körömi ház továbbra is vendégfogadó maradt. Az úgynevezett "Vallásalap" adta ki árendába fogadósoknak. Egyikük igen hamar meggazdagodott. A faluban úgy beszélnek, megtalálta a barátok elfalazott kincseit, ámbár valószínűbb, hogy a nyéki hegy bora fizetett olyan jól neki, amit a ház pincéjében tárolt a vendégek számára. Az első világháború után az épületből iskola és községháza lett, 1930-tól pedig plébánia. A szerzetesek távozása után ugyanis a szomszédos Girincsről járt át misézni havonta egyszer a káplán, a többi vasárnapokon a körömi hívek mentek át a három kilométerre lévő anyatemplomba. A tágas épület jelenleg a paplak és a téli kápolna funkcióján kívül helyt ad a Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény muzeális értékű bútorainak és műtárgyainak is. Lakója, aki e

¹⁴ A Fogságom naplójában erre így utal: 1794. december 16. "Éjjelre Köröm" és 1800. augusztus 8-án: "Köröm."

sorokat írja, megpróbál megfelelni annak a hagyománynak és küldetésnek, amit az épület déli falára helyezett márványtábla hirdet:

Remete Szent Pál követői, a magyar eredetű pálosok imádkozó és dolgozó helye volt e ház. Lakói, a fehér Barátok: a magyar Róma éltetői, jó és balsorsban századokon át a nemzet őrei, tanítói, támaszai és vezérei!

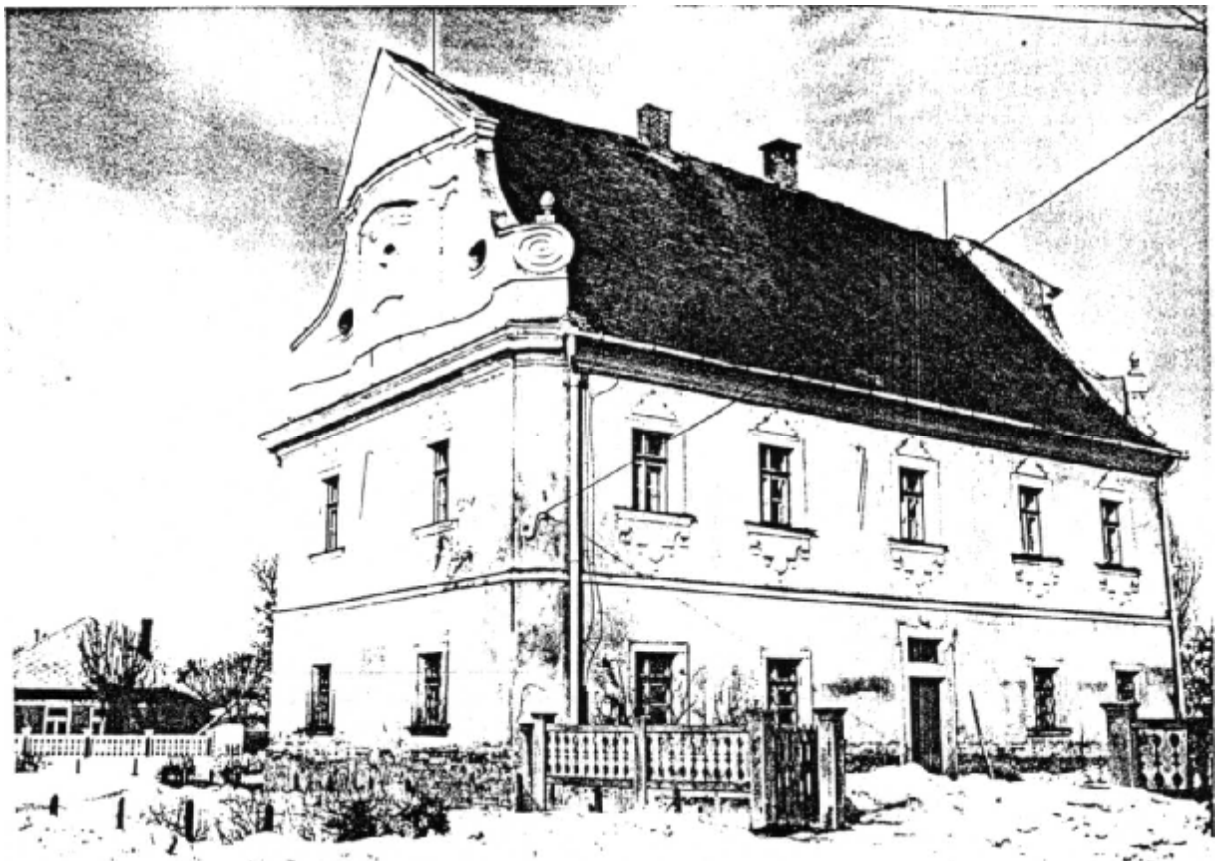
Ma R.K. parochia, az Isten és a haza védelmezője, az egyházi és nemzeti sors tradícióinak hűséges őrzője és ápolója.

A fehérruhás rend e hajdani otthonát századok viharai után a nemes szívek magyar lelkük fellángolásával és áldozatkészségével új életre hívták, munkába szervezték, Egyházunk és csonka hazánk megmentésére.

A.M.D.G.

Köröm, 1936.

Az utolsó négy betű feloldása: Ad Majorem Dei Gloriam: Isten nagyobb dicsőségére.

FLORILEGIUM

Amikor valamelyik transzcendentálét érintjük, magát a létet érintjük, az Istenhez való hasonlatosságot, az abszolút, életünk nemességét és örömét; a szellemi lélek területére lépünk. Megjegyzendő, hogy az emberek között csak akkor történik valódi találkozás, ha érintik a létet vagy annak valamelyik tulajdonságát. Csak ezáltal szabadulnak ki az egyediség börtönéből, ahová az anyag zárja őket. Ha érzékes szükségleteik és szentimentális énjük világában maradnak, mondhatnak egymásnak szép szavakat, nem fogják megérteni egymást. Vigyáznak magukra, végtelenül egyedül mindegyikük, anélkül, hogy találkoznának, még akkor is, ha a munka vagy a testi gyönyör egymáshoz láncolja őket. De érintsük a jót vagy a szeretetet, mint a szentek, az igazat, mint Arisztotelész, a szépet, mint Dante, Bach vagy Giotto, a kapcsolat adott, a lelkek találkoznak. Az emberek valóságosan csak a lélek által egyesülnek, egyedül a fény gyűjti össze őket, "intellectualia et rationalia omnia congregans et indestructibilia faciens".

(Jacques Maritain)

*

Az az igazi költő, akinek fő ereje a valóság iránti érzék, akiben ez erősebben kifejlődött, mint a többi emberben... Minél inkább kiszélesedik, kifejlődik és megerősödik ez a valóság iránti érzék, annál inkább elhalványul a korlátozott és részleges érdeklődés az egyetemes egész színe előtt; nem elszigetelt dolgokat fog fel többé az ember, hanem a valóság tényeinek egymás közötti kapcsolatát, amelyek a hatalmas, mélységes, ízes valóságnak képezik a rendkívül feszes és szilárd szerkezetét.

(Pierre Reverdy)

*

Ön, - mondják nekem - a fekete mágia boszorkánya, aki azt parancsolja nekünk, hogy repüljünk a karjainkkal. - Nem, én arra kérem önöket, hogy repüljenek a szárnyaikkal. - De nekünk csak karjaink vannak. - Karjaik? Elsorvadt szárnyaik, s ez egészen más. Újra nőnének, ha lenne önökben bátorság. Ha megértenék, hogy ne csak a földre támaszkodjon az ember, és hogy a levegő nem üres.

(Jacques Maritain)

*

ÖREG MADÁR:

A végső szó jogán csak annyit: "Támaszkodjatok bátran a levegőre".

(Pilinszky János: Élőképek)

*

"Mindnyájunk számára létezik egyfajta szentség, összhangban sorsunkkal, mely Isten tervében megvalósításra vár olyan utakon, amelyek nincsenek katalogizálva semmiféle tökéletesség-kézikönyvben."

(Raissa Maritain)